

- изд., доп. и перераб. – Казань : Изд-во Каз. ун-та, 2001. – (Программа TEMPUS (TACIS)). – С. 153.
14. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение / Пер. И. Ясавеева // Контексты современности-II: Актуальные проблемы общества и культуры в западной социальной теории: Хрестоматия / Сост. и общ. ред. С. А. Ерофеева; 2-е изд., доп. и перераб. – Казань : Изд-во Каз. ун-та, 2001. – (Программа TEMPUS (TACIS)). – С. 156.
  15. Корогодський Р. Хто є шістдесятниками? / Р. Корогодський // Українська мова та література. – 2002. – № 35. – С. 11.
  16. Зарецький О. Українське шістдесятництво і Хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР / О. Зарецький // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 122.
  17. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – С. 768.
  18. Заплотинська О. О. «Формалізм чи новаторство?»: інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні / О. О. Заплотинська // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 149.
  19. Большой энциклопедический словарь : В 2-х т. / Гл. ред. Прохоров А. М. – Т. 2. – М. : Советская энциклопедия, 1991. – 863 с. – С. 44.
  20. Універсальний словник-енциклопедія: УСЕ / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – К. : Ірина, 1999. – 1551 с. – С. 953.
  21. Баран В. Україна 1950–1960-х рр. : еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с. – С. 346.
  22. Культура и культурология : Словарь / Сост. и ред. А. И. Кравченко – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 925 с. – С. 297–298.
  23. Дзюба І. З криниці літ. Вибрані праці. Т. 2. / І. Дзюба. – К. : Києво-Могилянська Академія, 2001. – 976 с. – С. 36.

Надійшла до редакції 17.05.2014 р.

ББК ТЗ(4УКР55)627"1961-1972"

ПРОБЛЕМА РУСИФІКАЦІЇ ОСВІТИ НА ДОНЕЧЧИНІ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ОЛЕКСИ ТИХОГО

Н.Г. Малярчук

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано публіцистичні праці відомого українського правозахисника Олексі Тихого, написані у 70-ті рр. ХХ ст., в яких він, обґрунтовуючи необхідність відродження української мови і культури на Донеччині, порушує питання негативних наслідків русифікації освіти в регіоні та пропонує шляхи розв'язання цієї проблеми.

Ключові слова: Донеччина, русифікація, українська мова, освіта, російська мова

Ім'я Олексі Тихого – талановитого українського педагога, мужнього патріота, правозахисника, члена-засновника Української Гельсінської групи – стало відомим широкому загалу лише наприкінці 80-х рр. ХХ ст., коли відбулося перепоховання його праху на Байковому кладовищі в Києві поряд з прахом Василя Стуса та Юрія Литвина. З 90-х років на батьківщині О. Тихого, у місті Дружківка, проводяться наукові конференції, присвячені пам'яті видатного земляка, публікуються спогади його рідних,

друзів-політв'язнів, виходять друком збірки його публіцистичної та епістолярної спадщини [1]. У вітчизняній історіографії діяльність Олекси Тихого розглядається переважно в рамках досліджень українського дисидентського руху 60-80-х рр. та у зв'язку зі створенням Української Гельсінської групи, членом-засновником якої він був [2]. Вивченню його творчого доробку, зокрема, публіцистичних праць, присвячених проблемам села, дозвіллю трудящих, необхідності відродження української мови та національної культури на Донеччині, достатньої уваги приділено не було.

Серед публіцистичної спадщини О. Тихого особливу зацікавленість викликають стаття «Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області» (надіслана до редакції газети «Радянська Донеччина» в січні 1972 року) [3], лист під назвою «Думки про рідний донецький край» (відправлений на початку 1973 року до Президії Верховної Ради УРСР, а у квітні того ж року – Голові Президії Верховної Ради УРСР І. Грушецькому) [4] та лист до редакції газети «Радянська освіта» (надісланий у липні 1972 року) [5]. У цих працях, спрямованих на захист української мови та культури на Донеччині, О. Тихий, будучи педагогом за фахом і за покликанням, значну увагу приділив проблемі русифікації освіти в цьому регіоні та її згубним наслідкам. На жаль, ця проблема й у наш час залишається актуальною, тому думки та ідеї з цього приводу, викладені О.Тихим більш як сорок років тому, не втрачають свого значення і сьогодні.

Мета дослідження: проаналізувавши публіцистичну спадщину Олекси Тихого, з'ясувати характер відображення проблеми русифікації освіти на Донеччині у 70-х рр. ХХ ст., а саме: у чому автор вбачав ознаки цього процесу, на яких його негативних наслідках акцентував увагу та які шляхи вирішення проблеми пропонував.

Зазначені вище листи та статті були написані О. Тихим у 1972 році. Спонукальним мотивом до їхнього написання був занепад української мови та культури на Донеччині, наслідком якого стала стрімка асиміляція українського населення регіону та абсолютне замовчування цієї проблеми владою і засобами масової інформації. У своїх працях О. Тихий відкрито не погоджувався з «теорією злиття націй», офіційно задекларованою в програмі КПРС у 1961 році, згідно з якою поступове та неухильне стирання в народів СРСР національних відмінностей визнавалося природним і неминучим процесом.

Одним із важливих агентів русифікації на Донеччині О. Тихий вважав заклади освіти. На його погляд, уже в дитсадку малим українцям прищеплювалася думка про нібито недолугість української мови. «На Донеччині мати-українка здає дітей у дитячі ясла чи садок, а вони російськомовні. Мати зрікається рідної мови, щоб «не путати» дитину... І діти-дошкільнята вважають своїх мам, бабусь, дідусів дурними, бо вони не так говорять, як їхня гарненька, «культурна» вихователька. Батьки мусять казати дитині, що її вихователька найкраща людина, бо якщо ні, то нащо ж її слухати, її наслідувати? А вихователька каже: «Не гаварі рукавічки, штанці, спідничка, панчішкі і т.п. Єто некультурно, по-хахляцкі». І дитині з перших років життя вдовбується в свідомість, що її рідні некультурні, хахли, що їх треба соромитись» [6].

Русифікація українських дітей продовжувалася у початковій школі, в якій рідну їм українську мову вони починали вивчати лише з другого класу, а першими книгами ставали «Букварь», «Родная речь», «Родная литература». Навіть у початкових класах українськомовних шкіл не було підручника «Рідна мова», а просто «Українська мова». Невже «...термін «рідна мова» має права громадянства тільки стосовно російської мови. Чому?» – писав О.Тихий [7].

О. Тихий обурювався тим, що в багатьох школах Донеччини викладання української мови здійснювалося формально, не на належному рівні. Більшість випускників середніх шкіл, після дев'яти років вивчення української мови, не могли ні розмовляти, ні навіть читати нею. О. Тихому видавався ганебним і неприродним той

факт, що у непоодиноких випадках українська мова на Донеччині викладалася російською, а учні читали художні твори українських письменників у російському перекладі [8]. Але головну причину поганого знання молоддю Донеччини української мови він вбачав у тому, що витіснена практично з усіх сфер суспільного життя, вона не знаходила застосування і, як наслідок, вважалася неprestижною. Людей, які розмовляли українською, вважали малокультурними, кумедними: «...На того, хто говорить рідною мовою, говорять «бендер, хахол», сміються та вважають за неука, хоч він може знає втричі більше за того, хто сміється», – писав О.Тихий [9]. Значна частина вчителів не володіла українською мовою, більше того, педагоги дозволяли собі зневажливе ставлення до неї та до українців взагалі. Як наслідок, в учнів формувалося переконання, що українська мова другорядна по відношенню до російської та й взагалі непотрібна. Тому не дивно, зазначав О. Тихий, що його земляки не соромилися в голос висловлювати такі судження: «Я українець, но не люблю українського языка». «А мені всьо равно, яким языком чоловік балакає, аби хороший був». «Я знаю українській язык, всьо понимаю, а розговаривать і читать не могу». «А для чого він нужний як всьо, візде по-руському». «Я вообще не понимаю, к чему сейчас націоналізм (мав на увазі українську мову), еслі вся література на руском языке» [10].

О.Тихий з сумом констатував неухильне зменшення кількості українських шкіл на Донеччині [11]. Він зазначав, що у великих містах майже не залишилося українських шкіл та дошкільних закладів. Навіть у селах, де більшість населення розмовляла українською мовою, батьки воліли віддавати дітей у російські школи, навіть якщо вони були розташовані на значній відстані від села. Це ставало приводом для перетворення українських шкіл на російські [12]. Причину того, що батьки більш охоче віддавали дітей на навчання у російські школи, О. Тихий вбачав у незатребуваності української мови не лише на Донеччині, але й взагалі в УРСР. На його думку, прийняття закону про обов'язкове використання української мови у навчальному процесі та на вступних іспитах у вищих навчальних закладах, технікумах і ПТУ значно посилює мотивацію батьків і дітей до вивчення мови [13].

У своїх творах О. Тихий, посилаючись на видатних педагогів Я.-А. Каменського, К.Д. Ушинського, неодноразово підкреслював важливість навчання дітей в початковій школі рідною мовою. Він вважав, що представники кожного народу, які мешкають на Донеччині, мають на це право за умови паралельного вивчення української [14]. З гіркотою О. Тихий зазначає, що батьки не усвідомлюють усіх негативних наслідків відмови від навчання дітей рідною мовою [15]. Нерозуміння учнями, батьками та й учителями того очевидного факту, що неможна вивчити чужої мови, не вивчивши як слід рідної, є, на думку О. Тихого, однією з причин поганого знання в Донецькій області як української, так і російської мов, внаслідок чого люди починали розмовляти суржилом, який дехто схильний називати донбаською мовою. Оскільки вдома діти розмовляли українською (зазвичай місцевим діалектом), а в школі – російською, при цьому не вивчаючи належним чином літературної української мови, у розмові вони починали поєднувати елементи двох мов, фонетика ж залишалася українською. Таким чином і народжувався суржик, носії якого, на думку Тихого, завжди викликали і будуть викликати сміх як в українця, так і в росіянина [16].

О. Тихий вважав, що в поширенні суржику особливу роль відіграють так звані російськомовні українські спеціалісти, яких готують вищі навчальні заклади Донеччини. «Спеціаліст у процесі 5-6-літнього навчання чужою мовою розгублює рештки знань рідної мови, неспроможний виступити на науковій чи технічній нараді рідною мовою (не знає термінології). А часто навіть лікар чи вчитель не можуть говорити зі своїми пацієнтами та учнями рідною мовою... Російськомовні спеціалісти вбивають інтерес до рідної мови в тих, ким керують, кого обслуговують та навчають.

Через російськомовність спеціалістів та керівників у більшості людей складається враження нижчості рідної мови, з'являється прагнення користуватися виключно «вищою», російською. І народжується «суржик» («стулка», «гречка», «хата», «жменя»; «хвіртка» замість «калитка»; «ставок» замість «пруд»; «кавун» чи «каун» замість «арбуз»; «гарбуз» замість «тиква» і т. д.)» [17].

О. Тихий був твердо переконаним у тому, що усі вищі навчальні заклади на Донеччині мають бути україномовними. Навіть студенти з інших республік СРСР або іноземці теж повинні опановувати українську мову, що допомогло б їм краще зрозуміти український народ, його культуру, звичаї, поширити ці знання у світі. Оскільки саме вищі навчальні заклади формують інтелігенцію, яка завжди була головною рушійною силою національного відродження, їхнім завданням має бути не лише надання знань в якійсь галузі науки чи техніки, а й виховування патріотів – патріотів України [18].

На особливу увагу заслуговує думка О.Тихого про те, що відмова від навчання рідною мовою призводить до духовного каліцтва людини, втрати нею національної самосвідомості. Він з сумом констатував, що непоодинокими на Донеччині були випадки, коли люди «...соромляться навіть називатись «плебейською» національністю своїх предків», кажуть: «Які там ми українці, ми – перевертні, «хахли» [3, с. 18]. Він писав: «Як боляче слухати, коли син чи дочка говорять з рідною мамою чи татом різними мовами! Часто такі діти дивляться на рідних звисока, бо вони, бачте, темні, відсталі, а він «мужицькою» мовою говорити не хоче. Іноді навіть батьки з гордістю дивляться на своїх дітей, що вони такі «культурні», що навіть говорять по-російськи, чого «ми не досягли» [19]. Пророчою видається сьогодні засторога О. Тихого про те, що втрата значною частиною українців Донеччини рідної мови, національної ідентичності може надати підстави декому взагалі поставити під сумнів належність цього регіону до України: «Вже сьогодні можна почути серед робітників: «Здесь нет України. Покажи мне хоть одного настоящего украинца», – зазначає автор [20]. Втрату національної ідентичності Тихий вважав бідою з якою потрібно активно боротися.

Бажання батьків навчати дитину російською мовою О. Тихий не вважав достатнім аргументом для закриття українських шкіл. На його думку, народ завжди «хотів» і «хоче» того, що йому наказують хотіти. Більшість батьків просто не замислюються над тим, які негативні наслідки для їхніх дітей та для всього народу може мати відмова від навчання рідною мовою. Тому й звинувачувати їх за це не можна. Усю відповідальність він покладав на інтелігенцію, особливо вчителів, які мали б усвідомлювати усю згубність асиміляції, опиратися їй, пояснювати це батькам. Байдужість інтелігенції (у тому числі й української), найбільш освіченого прошарку суспільства, до занепаду української мови та культури на Донеччині О.Тихий вважав прямим наслідком русифікації освіти. Діяльність органів народної освіти, вчителів, діячів закладів культури та всіх керівників на ниві асиміляції мільйонів українців Донеччини він кваліфікував не інакше як злочин, інтелектуальний геноцид [21].

Необхідно зауважити, що обстоюючи право українців Донеччини на навчання дітей рідною мовою, О.Тихий не заперечував необхідність і важливість вивчення російської мови як мови міжнаціонального порозуміння в СРСР. Проте, на думку автора, знання її є обов'язковим лише для представників інтелігенції для того, щоб мати можливість знайомитися з працями фахівців із різних республік СРСР, перекладами на російську мову творів іноземної літератури. Рядовий робітник може обмежитися лише знанням рідної мови, хоча знання чужих мов не буде і йому зайвим. На думку О. Тихого, вивчення російської мови слід починати не з 2-го класу, а з 5-го чи навіть 6-го, коли дитина вже знатиме рідну мову. Іноземну мову він пропонував зробити обов'язковим предметом, щоб вивчали лише ті, хто хоче і може вивчати її так, щоб могли читати і говорити [22].

У своїх працях О.Тихий не обмежувався лише констатуванням проблеми, а й намагався запропонувати конкретні кроки до її вирішення, які не втрачають своєї актуальності й у наш час. Він вважав, що відродження української мови та культури на Донеччині неможливе без змін у сфері освіти. Так, на його думку, велику увагу слід приділити особистості викладачів, від яких залежить не лише рівень знань учнів і студентів, але й їхнє ставлення до української мови та культури. Зокрема, О. Тихий пропонував: «...Не приймати вчителем будь-якого предмета людину, що не знає, не шанує української мови та культури...Ганьбити тих, хто питає учнів чи студентів, якою мовою вести курс чи предмет, українською чи російською («мені однаково») ... Щоб вчителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою, не обмежувались місцевим діалектом, не говорили суржилом, щоб послідовно, вперто, завзято, з любов'ю вкладали в душі дітей та їх батьків свідомість належності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомої праці на користь свого народу (в першу чергу), без свідомого творення добра – це віл, вартий тільки того, щоб його запрягали в ярмо...Запропонувати іншу роботу вчителям, що чванливо кажуть: «Українській язык – це теляча мова» (слова директора української (!!!) школи); «Я не знаю українськово языка, он мне не нужен і вообще не нужен» (чув від багатьох вчителів)» [23]. Серед інших необхідних кроків на шляху дерусифікації освітньої сфери Донеччини Олекса Тихий називав такі: переведення навчальних закладів усіх рівнів на українську мову викладання (за винятком дитячих садків і молодших класів шкіл для дітей росіян, греків, євреїв та інших національностей регіону для яких українська мова не є рідною); просвітницька робота з батьками українцями, які відмовляються від навчання дітей в українських школах [24]; запровадження обов'язкового вступного екзамену з української мови та літератури в усіх вузах, технікумах, училищах Донеччини [25].

Таким чином, у своїх публіцистичних працях, присвячених проблемі відродження української мови та культури на Донеччині, Олекса Тихий велику увагу приділив освіті. На його думку, заклади освіти в Донецькому регіоні, від дитсадків до вищих навчальних закладів, були серед найважливіших провідників русифікації. Домінування у навчальній і виховній роботі російської мови, позиціонування її як рідної для всіх без винятку учнів, формальне ставлення до викладання української мови, зневажання української культури викладачами формувало в учнів переконаність у непотрібності вивчення української мови, її другорядності та недолугості, яке зміцнювалося незатребуваністю знань з української мови у повсякденному житті. Закриття українських шкіл, які в невеликій кількості ще залишалися у сільській місцевості Донеччини за мовчазної згоди, а то й за бажанням батьків, О. Тихий розцінював як інтелектуальний геноцид багатомільйонного українського населення краю. Він вважав, що бажання батьків навчати дітей чужою мовою не є достатнім аргументом для закриття українських шкіл, оскільки негативні наслідки такого рішення: погане володіння як українською, так і російською мовами, виникнення суржику, викривлена етнічна самоідентифікація українців, духовне каліцтво, що проявлялося в зневажливому ставленні до мови та культури своїх предків, відсутності патріотичних почуттів щодо України тощо, – становили серйозну суспільну загрозу, яка для більшості з них, на жаль, не була очевидною. Основну відповідальність за долю української мови та культури на Донеччині О. Тихий покладав на інтелігенцію, байдужість якої пояснював тим, що переважна її частина отримала освіту в російськомовних вищих навчальних закладах. Запропоновані Тихим шляхи вирішення проблеми русифікації освіти на Донеччині залишаються актуальними й у наш час.

РЕЗЮМЕ

Известный украинский диссидент, один из членов-основателей Украинской Хельсинкской группы Алексей Иванович Тихий, был также талантливым педагогом и публицистом. Однако эта сфера его деятельности недостаточно известна широкой общественности. Среди различных проблем, которым посвящены его эссе и статьи, написанные в к. 60-х – н. 70-х гг. XX в., особое место занимает проблема возрождения украинского языка и культуры на Донетчине – родине А. Тихого. Рассматривая эту проблему, Тихий большое внимание уделял образованию, как одному из главных агентов русификации региона. Автор статьи, анализируя творчество правозащитника, выясняет, в чем А. Тихий видит проявление этой тенденции, какие последствия русификации образования считает наиболее пагубными, какие пути решения этой проблемы предлагает. Автор приходит к выводу, что поскольку проблема русификации образования на Донетчине существует и в наши дни, то предложенные А. Тихим пути ее разрешения не потеряли своей актуальности и сегодня.

SUMMARY

Alexey Ivanovich Tikhyy is a famous Ukrainian dissident, one of the members who founded Ukrainian Helsinki Group, was also a gifted educator and a publicist. However, this sphere of his activity is not known enough to the public at large. Among various issues which his articles and essays written at the end of the 60s –the beginning of the 70s of the 20th century touch upon, a significant importance is laid upon the renaissance of the Ukrainian language and culture in Donetsk Region which is the homeland of A. Tikhyy. Dealing with this issue he gave special consideration to the education as the main agent of the russification in the region. The author of the article analyzing the legacy of the human rights defender ascertains where A. Tikhyy observes manifestation of this tendency, which consequences of the russification in the education he considers the most destructive, which ways of dealing with a problem he suggests. The author comes to the conclusion that negative manifestation of the russification in the education specified by A. Tikhyy is still to be found in Donetsk region and the ways of relieving its consequences that he suggested are urgent and timeless.

Key words: Donetsk region, russification, Ukrainian language, education, Russian language.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Овсієнко В. Олекса Тихий. Справжній донецький українець [Електронний ресурс] / В. Овсієнко // Українська правда. Історична правда. – 2013.– 16 серпня. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/3/70406/>; Тихий В. Мова як доля. Штрихи до портрету Олекси Тихого / В. Тихий // О. Тихий. Мова – народ. – К., 2007. – С. 394-404; Лукьяненко Л. Олекса Тихий [Електронний ресурс] / Л. Лукьяненко. – Режим доступу: http://olexa.org.ua/ukr/memory/ll_i.htm; Тихий В. Слово про батька [Електронний ресурс] / В. Тихий. – Режим доступу: http://olexa.org.ua/ukr/memory/ll_i.htm; Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літературі / [упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко]. – Донецьк : Донеччина, 2012. – Т. 2. – 368 с.; Тихий Олекса. Не можу більше мовчати / [упоряд. В. Овсієнко, Л.Огнева, Є.Фіалко, Є. Шаповалов]. – Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. – 184 с.; Учитель Олекса Тихий: вибране / [уклад. Л. Огнева]. – Донецьк, 2009. – 64 с.
2. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-1980-х років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.; Алексеева Л. История инакомыслия в СССР/ Л. Алексеева. – Вильнюс-Москва, 1992. – 352 с.; Україна і Росія в історичній

- ретроспективі / [Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.Є.]. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2. – 531 с.
3. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області / О.Тихий // Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край / [упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко]. – Донецьк : Донеччина, 2012. – Т. 1. – 416 с.;
  4. Тихий О. Думки про рідний донецький край / О. Тихий // Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край / [упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є.Б. Фіалко]. – Донецьк : Донеччина, 2012. – Т. 1. – 416 с.;
  5. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» / О. Тихий // Олекса Тихий: Думки про рідний Донецький край / [упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко]. – Донецьк : Донеччина, 2012. – Т. 1. – 416 с.
  6. Тихий О. Думки про рідний донецький край...– С. 55.
  7. Там само. – С. 52.
  8. Там само.
  9. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» ...– С. 34.
  10. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру...– С. 18.
  11. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» ...– С. 33.
  12. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру ...– С. 20-21.
  13. Тихий О. Думки про рідний донецький край ...– С. 61.
  14. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру ...– С. 26.
  15. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта»...– С. 34.
  16. Тихий О. Думки про рідний донецький край...– С. 48-49.
  17. Там само. – С. 49.
  18. Там само. – 48.
  19. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» ...– С. 32.
  20. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру...– С. 22.
  21. Тихий О. Думки про рідний донецький край ...– С. 38.
  22. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру ...– С. 26.
  23. Там само. – С.23-24.
  24. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» ...– С. 35-36.
  25. Тихий О. Думки про рідний донецький край ...– С. 64.

Надійшла до редакції 21.10.2014 р.

ББК 930.253:352

ВІЙСЬКОВІ ЖУРНАЛИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНСПЕКЦІЇ «ПІВДЕНЬ» ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ОСТАРБАЙТЕРІВ ДОНЕЧЧИНИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

О.С. Мармілова

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню військових журналів економічної інспекції «Південь» на предмет інформативності щодо проблеми відправлення цивільного населення Донеччини на примусові роботи до гітлерівської Німеччини. Автором робиться огляд тривалості та авторства документів, проводиться їхній джерелознавчий опис та аналіз, визначаються інформативні блоки у висвітленні теми, зокрема такі як причини і початок вербування, підготовчо-організаторські роботи окупаційних органів, їхню взаємодію між собою та з вищим керівництвом з даного питання.

© Мармілова О.С., 2014